

УДК 376 – 056.34 : 37.091.22

О.С. Смоліна

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВНОЇ МОДЕЛІ СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНИХ ВІДНОСИН У РОБОТІ З ДІТЬМИ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.

У статті обґрунтовано теоретичні основи виховної моделі суб'єкт-суб'єктної відносин між педагогом та дітьми із затримкою психічного розвитку для успішної активізації навчально-виховного процесу.

Ключові слова: діти із затримкою психічного розвитку, виховна модель, суб'єкт-суб'єктні взаємини, особистісно орієнтоване навчання.

В статье обоснованы теоретические основы воспитательной модели субъект-субъектных отношений между педагогами и детьми с задержкой психического развития для успешной активизации учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: дети с задержкой психического развития, воспитательная модель, субъект-субъектные отношения, личностно ориентированное обучение

Сьогодні поставило перед освітою життєво важливе завдання створення гуманного простору дитинства. Це має бути простір необмежених можливостей, у якому для зростаючої особистості є всі умови щодо розвитку та саморозвитку.

Сутнісною основою сучасної парадигми навчання та виховання є особистість суб'єкта навчання, орієнтація педагога на гуманні, демократичні принципи навчання, взаємини співпраці, взаємоповаги, уваги, щирості. Це все є ознаками суб'єкт-суб'єктних взаємин в освітній діяльності.

Витоки суб'єкт-суб'єктних взаємин наявні у західній гуманістичній психології ХХ ст. (А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Фромм та ін.). Їхні головні положення (позитивна психологічна установка на кожну особистість, довіра до неї, її підтримка; активність особистості як суб'єкта процесу саморозвитку й навчання) визначають засади міжособистісних стосунків педагогів з вихованцями. Саме педагог створює педагогічні ситуації, в яких вихованці отримують простір для розвитку власної ініціативи, самооцінки, позитивних зрушень у навчально-пізнавальній діяльності, завдяки чому розвиваються їхні

здібності, реалізується особистісний потенціал [6, с. 5]. Саме від педагога, його установок, загальної й педагогічної культури, особистісних рис значною мірою залежить організація навчального процесу. Сучасні вимоги до організації навчально-виховного процесу із дітьми із затримкою психічного розвитку (ЗПР) передбачають визнання вихованця як суб'єкта навчання, залучення його до організації навчального процесу; прояв гуманної педагогічної позиції; вміння створювати й постійно збагачувати культурно-інформаційне й предметно-розвивальне освітнє середовище; вміння працювати зі змістом навчання; володіння різноманітними педагогічними технологіями, вміння надавати їм особистісно розвивальну спрямованість [2, с. 12–17]. Особистість педагога є дієвим чинником формування особистості вихованця; важливою передумовою конструктивного педагогічного спілкування є професійно значущі якості педагога, що розкриваються у процесі міжособистісної взаємодії.

І. Д. Бех, зазначаючи важливість особистості педагога для формування особистості учня, акцентував, що самі по собі його особистісні, індивідуальні та функціонально-рольові особливості слугують лише передумовою формування особистості вихованця. Реалізацію ж педагогічних здібностей забезпечують насамперед суб'єкт-суб'єктні взаємини [1, с. 171].

Як зазначають науковці, організація суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії охоплює відмежування від жорстко раціоналізованого підходу до суб'єкта навчання; відмежування від авторитаризму, вимоги “суворої дисципліни” та критичних зауважень; розуміння вихованця як цілісної особистості, на розвиток якої передусім спрямована сучасна система методів організації навчально-виховного процесу [5, с. 1]. Ці умови визначають освітнє середовище, що сприяє формуванню здібностей вихованців, самореалізації їхнього особистісного потенціалу. Створення відповідного середовища, сприятливого як для особистісного розвитку вихованця, так і для професійної самореалізації педагога, охоплює організацію навчального процесу як суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Ознаками такого середовища, як визначають науковці, є гуманізація педагогічного процесу, за якої суб'єкт навчання не втрачає своєї індивідуальності; гуманітаризація наукових методів педагогічного впливу; наближення навчання до реалій життя і використання у цьому сенсі як особистого, так і колективного досвіду; взаємодопомога, взаємоповага суб'єктів спілкування [4, с. 5]. Саме таке середовище гармоніює із цілісним світом особистості суб'єктів навчального процесу, забезпечує їм психологічний комфорт.

Ми розглянемо три виховні позиції побудови моделі суб'єкт-суб'єктних відносин між дорослими та дітьми із ЗПР.

Перша виховна позиція – зрозуміти дитину [1, с. 42].

За даними психологічних досліджень глибоко знати ми можемо лише двох-трьох людей; більш-менш успішно орієнтуватися в поведінці приблизно десяти осіб; а відносно останніх спрацьовують "еталонні стереотипи".

Тому для фахівця, який працює з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку, вкрай важливо розвивати у себе наступні професійні якості:

- здатність розуміти стан дитини (насамперед, емоційний);
- здатність передбачати розвиток різних соціальних ситуацій;
- здатність бачити себе, свою роль чи модель поведінки у цій ситуації.

Всі вищезначені якості характеризуються однією дефініцією: емпатія.

Дуже важко говорити про професійність педагога, якщо у нього відсутні вміння розуміти потреби та індивідуальні особливості дитини; вміння вибирати найефективніші форми спілкування у навчально-виховному процесі; вміння підтримувати впевненість дитини в тому, що її діяльність та поведінка матимуть достойну оцінку та ін.

Щоб зрозуміти вихованця у педагога повинні бути сформовані такі риси:

1. Здатність сприймати та адекватно інтерпретувати поведінку дитини у кожній конкретній ситуації:

- фіксувати зміни в емоціях та поведінці;
- визначати причини, які викликають подібні зміни (для цього необхідно знати не лише вікові особливості розвитку, але й особливості психосоматичного захворювання).

2. Сформованість широкого набору критеріїв оцінювання та їх варіативності, які дозволяють відслідковувати характер змін, що відбуваються на вербальному та невербальному рівні; вчасно зробити висновки з цього приколу.

3. Вміння постійно усвідомлювати та відповідним чином реагувати на те, як приймають його (педагога) образ та поведінку вихованці;

4. Глибокі знання про типові помилки стереотипізації та нав'язування моделі суб'єктивного бачення, які часто допускає педагог, оцінюючи зовнішній та внутрішній образ дитини.

У зв'язку з цим необхідно розвивати здатність не впадати в догматизм, оцінюючи поведінку дитини та намагатися сприймати вихованця як індивідуальність, неповторну особистість.

При роботі з дітьми із ЗПР необхідно глибоко вивчити індивідуальні особливості психіки кожної дитини. При цьому слід враховувати:

• Клінічний діагноз; структуру дефекту: первинний дефект, вторинні відхилення, наявність ускладнень, стан аналізаторів, фізичний стан;

- Індивідуальні особливості пізнавальних процесів;
- Темп діяльності;
- Динаміку втомлюваності;
- Коло уявлень про навколишнє середовище, рівень знань;
- Самооцінку;
- Особливості емоційної сфери;
- Характерологічні особливості.

Вкрай важливе емпатійне розуміння широкого кола психологічних протиріч "Я" кожного вихованця. Часто педагог не вважає за необхідне сприймати складність емоційного стану маленької особистості та тримається старих стереотипів про те, що традиційні виховні заходи є повністю достатніми та дійовими для формування особистості; а дитина буде поважати та довіряти лише тому, що перед нею – вчитель. В таких ситуаціях, коли ми спостерігаємо, з одного боку, зверхність соціально-рольового ставлення педагога, а з іншого – очікування довірливого та поважного ставлення до себе, з боку дитини виникає непорозуміння та конфлікт. А причина такого протистояння криється в тому, що дорослий хоче мати довіру та повагу вихованця, але не має бажання прикласти для цього ніяких зусиль.

Розуміння педагогом не має зводитися до розуміння почуттів дитини, які вона в даний момент переживає, і доведення їх до свідомості вихованця з метою самокерування ними й відповідного самоконтролю. Поряд із цим необхідне розуміння суті загальної ситуації існування дитини як особистості. Тобто педагогу слід своєчасно й чітко діагностувати більш тривалу і стійку психічну реальність: потреби і мотиви, над задоволенням яких постійно працює в даний час особистість. Така розумово-емоційна праця досить нелегка: вона супроводжується внутрішнім напруженням, оскільки це, власне, є її боротьба за утвердження себе чи за перебудову свого життєвого світу, проект, який вона намагається реалізувати. Таким чином, розуміння вихователем вихованця буде оптимально продуктивним за умови пізнання його не на рівні зовнішніх поведінкових проявів, а на рівні глибини його власного "Я".

Не може бути справжнього розуміння без піклування педагога про дитину. Проявляючи розуміння, дорослий вступає у відносини позитивної емоційної підтримки і психологічного захисту дитини. Педагог залишається з дитиною в її життєвій ситуації доти, доки дитина відчуває, що дорослий приймає її такою, якою вона є, і визнає її як особистість, індивідуальність. Процес розуміння, який транслює

педагог у вербальній формі, спричиняє поглиблене розуміння дитиною своїх бажань, намірів, що робить їх керованими з урахуванням конкретних соціальних ситуацій, в які вона потрапляє.

Друга виховна позиція – визнати дитину [1, с. 57].

Визнати – це насамперед, дати дитині право бути індивідуальністю, яка має свою позицію та свою думку відносно тих чи інших явищ, ситуацій, проблем.

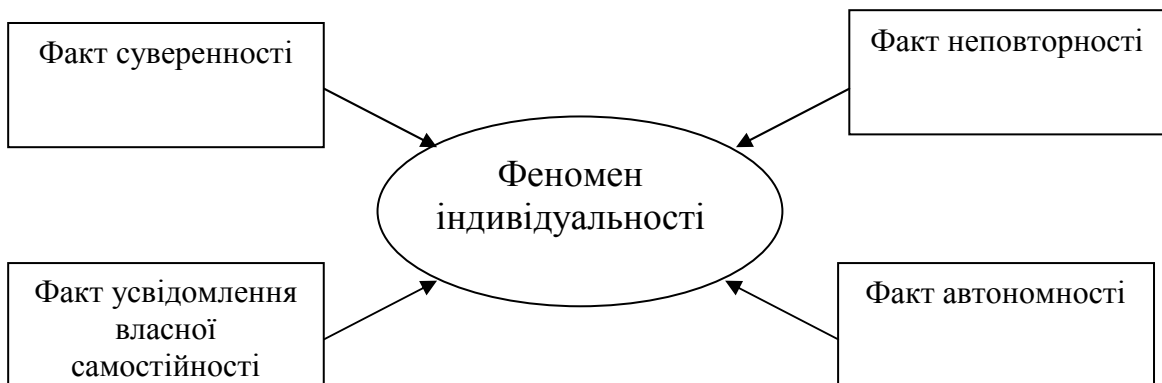
Необхідність визнати дитину базується на вірі (впевненості) в її здібностях, у праві на самовдосконалення. Таке ставлення орієнтує педагога на активізацію особистісних емоційних процесів вихованця. Визнання особистості дитини з самого початку її свідомого життя дуже важливе, однак цьому факту приділяється недостатньо уваги. Для повноцінного особистісного зростання дитині необхідно надати можливість розвивати свою самостійність.

Особистісно-орієнтований навчально-виховний процес передбачає наявність адекватної оцінки поведінки та навчання дитини з порушеннями психофізичного розвитку.

Коли один суб'єкт сприймає іншого суб'єкта як особистість, це означає, що цей інший визначається у всій сукупності своїх людських якостей та прав, в тому числі у праві на помилку, у праві на власний життєвий шлях.

За такого принципу взаємовідносин дорослий сприймає дитину не як суб'єкт, а як об'єкт. Це не лише факт дотримання дорослим норм та цінностей як таких, а утвердження цінності маленької людини з допомогою побудови відповідних моделей взаємовідносин [3, с. 234].

Зміст феномену індивідуальності можна зобразити схемою:

Психологічною основою унікальності індивіда є те, що він є суб'єктом психічної діяльності. Цей постулат обов'язково передбачає якості індивідуальності та наявність індивідуального способу організації та регуляції психічної діяльності.

Слід відзначити, що за умови дотримання принципу суб'єкт-суб'єктних відносин особистість може демонструвати відмінність у таких сферах:

- сфері організації розумової діяльності;
- сфері оволодіння прийомами саморегуляції: інтелектуальній мобілізації та навичками довільного переключення емоцій та уваги;
- сфері оволодіння відповідними операціями та механізмами регулювання та контролю.

Діти із ЗПР розрізняються між собою різним рівнем працездатності. Працездатність залежить від темпу, точності роботи та динаміки втомлюваності. Дітям із сповільненим темпом роботи або швидкою втомлюваністю на етапі "пристосування до дефекту" слід зменшувати обсяг завдань, чергувати навантаження з відпочинком, а згодом поступово прискорювати темп і збільшувати стійкість нервової системи до навантажень. У вихованців, у яких точність роботи страждає через її прискорений темп, необхідно формувати навички самоконтролю, вміння помічати і виправляти власні помилки. Якщо є дитина надто збудлива, швидка, слід спеціально організовувати її працю, уповільнити, давати їй не все завдання одразу. А поетапно, перевіряти при цьому результат виконання кожного завдання.

Отже, педагогу необхідно визнавати індивідуальність кожного вихованця, врахувати її в організації і здійсненні навчально-виховної діяльності. Це має проявитися передусім у самій стратегії особистісно орієнтованого виховання.

Третя виховна позиція – прийняти дитину [1, с. 61].

Прийняти – означає позитивно безумовно будувати сумісну діяльність незалежно від поведінки дитини.

Прийняти – це не позитивно оцінити, а визнати факт, що інша особистість має право бути такою, якою вона є (і не завжди такою, якою хоче бачити її дорослий).

Якщо педагог приймає дитину із затримкою психічного розвитку, то приймає і її недоліки, не оцінюючи їх. Він просто знає, що вони існують. Звичайно, що найлегше сприймати вихованця, коли його позитивні якості перевищують недоліки. Педагог, який здатний до прийняття, не тільки приймає вихованця, а й показує йому, що приймає його таким, яким він є.

Повне або безумовне прийняття допомагає послабити, а в ситуації глибокої довіри навіть подолати дитячу тривогу.

Стан повного прийняття максимально сприяє процесу самоствердження вихованця, надаючи йому свободу для творчої самореалізації. Цей новий погляд на відношення до дитини не кожним педагогом сприймається безболісно, оскільки у повсякденній суспільній свідомості твердо укорінилась уява про необхідність зовнішнього підкріплення діяльності дитини.

Готовність фахівця до повного прийняття вихованця характеризується такими кроками:

- дозвіл особистості бути такою, якою вона є;
- увага до її почуттів та думок, готовність їх почути;
- готовність підтримати дитину, залишаючись самим собою та розуміючи, що ціннісні орієнтації та системи поглядів можуть не співпадати;
- професійна підтримка у процесі самопізнання дитини та її наявних психофізичних ресурсів;
- повага до життєвої позиції дитини;
- віра (впевненість) в її сили та можливості;
- і найголовніше: готовність до відкритості та прийняття нового професійного та життєвого досвіду.

У спеціаліста, який дотримується вищезначених пунктів, виникає почуття радості за дітей і за таких, якими вони є зараз, і за таких, якими вони можуть бути.

Прийняття педагогом вихованця передбачає поблажливе, терпляче ставлення до нього. Приймаючи дитину із ЗПР, ми засуджуємо її вчинки, а не її саму, ми прощаємо їй помилки і допомагаємо виправитись. У спілкуванні з педагогом, який приймає дитину, вона одержує стимул для розвитку, розкриває свої найкращі риси. Прийняття не заперечує принципового й вимогливого ставлення до дитини. Вимогливість сприяє розвитку особистості лише на фоні позитивного ставлення, прийняття і бажання допомогти їй.

Педагог, для якого позиція розуміння, прийняття, визнання стала справжньою професійною цінністю, проявляє чуйність у ставленні до вихованців; при цьому провідною емоцією від взаємодії з ними стає задоволення. Стратегію своїх стосунків він будує, орієнтуючись на перспективу розвитку дитини як повноцінної особистості, яка постійно утверджує її через прояви своїх почуттів, намірів, способів сприйняття навколишнього світу. Це визначальне для розвитку прагнення дитини педагог всіяко підтримує, навіть якщо при цьому у неї виникають непорозуміння і конфлікти [1, с. 74].

Отже, розуміння, прийняття, визнання педагогом дитини затримкою психічного розвитку розширює значущий простір її життя, спонукає до морально-духовної творчості, і є перспективним напрямом дослідження.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-методологічні засади: Наук. Видання. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
2. Бондаревская Е. В. Гуманистическая парадигма личностно-ориентированного образования // Педагогика. – 1997. – № 4. – С. 11–17.

3. Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі // Науково-методичний збірник. – Вип. 8. – Т. I / За ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. – К.: Інститут спеціальної педагогіки АПН України, 2006. – 288 с.
4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. – К.: Педагогіка, 2004. – 234 с.
5. Максюта М. Є. До проблем викладання філософії: методи особистісно орієнтованого, активного навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_60/Maxuta.pdf.
6. Легун О. М. Розвиток у педагогів орієнтації на суб'єкт-суб'єктну взаємодію у процесі післядипломної освіти. Автореф. дис. . канд. психол. наук: 19.00.07. / К., 2005. 20 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/8717.html>.

In the article the theoretical bases of educational models of subject-subject relations between teacher and children with mental retardation to success fullyenhance the educational process.

Keywords: children with mental retardation, educational model, subject-subjectrelationship of school.

Отримано 28.2.2012

УДК 376.1:51

Н.С. Сухоніна

ВИВЧЕННЯ ДЕЯКИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЧУТТЄВОГО СПРИЙМАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ

У статті висвітлюються напрямки формування чуттєвого сприймання як одного із засобів компенсації вад зору.

Ключові слова: чуттєве сприймання, пізнавальна діяльність, компенсація.

В статье рассматриваются направления формирования чувственного восприятия как одного из способов компенсации недостатков зрения.